

ASN Beleggingsfondsen

Beleid Dierenwelzijn

Inhoudsopgave

A	inleiding	5
B	uitgangspunten, visie en betrokkenheid stakeholders	6
B.1	Definities	6
B.2	Visie op de omgang met dieren en dierenwelzijn	7
B.3	Betrokkenheid stakeholders	7
C	de rol van een financiële instelling	8
D	selectiecriteria voor ondernemingen, instellingen en projecten	9
D.1	Dierproeven	9
D.2	Genetische modificatie	11
D.3	Gebruik van dieren voor bont, leer dons en veren	12
D.4	Veehouderij	12
D.5	Visserij	14
	D.5.1 Wilde vis	14
	D.5.2 Aquacultuur	15
D.6	Omgang met wilde dieren	15
	D.6.1 Toerisme	16
	D.6.2 Internationale handel	16
	D.6.3 Opvangcentra voor wilde dieren	17
	D.6.4 Jacht, schadebestrijding en beheer	17
	D.6.5 Bestrijding van plaagdieren	18
D.7	Behandeling van dieren in gevangenschap	18
	D.7.1 Dierentuinen en dolfinaria	18
	D.7.2 Circussen en ander amusement	19
	D.7.3 Opvangcentra voor gezelschapsdieren	19
	D.7.4 Kinderboerderijen	20
	D.7.5 Gezelschapsdieren	20

A Inleiding

Wij willen als financiële instelling bijdragen aan het verbeteren van de omstandigheden voor mens, dier en milieu. We benoemen de keuzes die we maken om bij te dragen aan een respectvolle omgang met dieren en het verbeteren van dierenwelzijn in ons dierenwelzijnbeleid.

Een respectvolle omgang met dieren is voor ons om veel redenen belangrijk. Wij vinden dat we een verantwoordelijkheid hebben zo goed mogelijk om te gaan met elkaar, dieren en het milieu. Dierenwelzijn raakt aan mensenrechten, klimaat en biodiversiteit, de drie pijlers van ons duurzaamheidsbeleid. Wereldwijd zijn ongeveer een miljard mensen voor hun inkomen, sociale status, veiligheid, kleding en voeding afhankelijk van dieren¹. Dieren bieden tevens sociaal contact, culturele identificatie en comfort. Hoe wij met dieren omgaan, heeft ook invloed op het klimaat en de biodiversiteit.

In dit beleidsstuk beschrijven we alleen de voorwaarden voor dierenwelzijn. Voor activiteiten die raken aan mensenrechten, klimaat, biodiversiteit en andere onderwerpen verwijzen wij naar de bijbehorende beleidsstukken². Wij investeren alleen in ondernemingen, instellingen en projecten als zij voldoen aan alle duurzaamheidscriteria op deze terreinen.

In ons dierenwelzijnbeleid geven we aan wat onze voorwaarden zijn voor goed dierenwelzijn. Het beleid geeft antwoord op de volgende vragen:

1. Wat zijn de uitgangspunten van ons beleid voor dierenwelzijn?
2. Wat is onze visie op de toekomstige omgang van mensen met dieren en goed dierenwelzijn?
3. Wat is de rol van een financiële instelling bij dierenwelzijn?
4. Welke van onze activiteiten hebben met dierenwelzijn te maken?
5. Welke keuzes maken we om dierenwelzijn te verbeteren?

Ons dierenwelzijnbeleid is bedoeld als uitgangspunt voor de keuzes die we maken voor al onze investeringen³. In hoofdstuk B *Uitgangspunten, visie en betrokkenheid stakeholders* leest u waar we ons beleid op baseren en wat onze visie is. In hoofdstuk C *De rol van een financiële instelling* leggen we uit wat we als financiële instelling kunnen doen om dierenwelzijn te verbeteren. Ten slotte leest u in hoofdstuk D *Selectiecriteria voor ondernemingen, instellingen en projecten* welke van onze activiteiten met dierenwelzijn te maken hebben en aan welke criteria ondernemingen, instellingen en projecten moeten voldoen om door ons goedgekeurd te worden voor investering.

1 Fraser, D., Kharb, R.M. & McCrindle, C. et al (2008). Rapport of the FAO Expert Meeting (2008), *Capacity building to implement Good Animal Welfare Practices*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) Headquarters.

2 Zie hiervoor <http://www.asnbank.nl/particulier/wat-doen-wij/waar-kiezen-we-voor/duurzaamheidsbeleid/beleidsdocumenten.html>.

3 Met investeren bedoelen we het verstrekken van leningen (financiering) en het kopen van effecten (beleggen).

B Uitgangspunten, visie en betrokkenheid stakeholders

De vijf vrijheden⁴ zijn het uitgangspunt van ons dierenwelzijnbeleid⁵. We beseffen dat het niet haalbaar is om de vijf vrijheden absoluut te hanteren. We beoordelen investeringen op de inspanningen die de betrokken ondernemingen, instellingen en projecteigenaren leveren om de vijf vrijheden voor dieren zo veel mogelijk te garanderen. De Nederlandse overheid heeft de vijf vrijheden opgenomen in de Wet dieren. Ze worden ook gebruikt door de World Animal Protection (WAP) in de Universal Declaration on Animal Welfare (Universele verklaring van dierenwelzijn). Deze standaard is voorgedragen om door de Verenigde Naties (VN) te worden aangenomen. Als de VN de standaard aanneemt, onderstreept dat de verantwoordelijkheid van mensen om goed met dieren om te gaan.

De vijf vrijheden houden in dat een dier vrij is:

1. van honger, dorst en onjuiste voeding,
2. van angst en chronische stress,
3. van fysiek en fysiologisch lijden,
4. van pijn, verwondingen en ziektes,
5. om natuurlijk (soorteigen) gedrag te vertonen.

Het verschil tussen gedomesticeerde en wilde dieren

Bij het vertonen van soorteigen gedrag maken we een onderscheid tussen gedomesticeerde dieren en wilde dieren. Gedomesticeerde dieren kunnen zich anders gedragen dan wilde soortgenoten. Met natuurlijk gedrag bedoelen we gedrag dat 'natuurlijk' is voor een gedomesticeerd dier of juist voor een wild dier.

B.1 Definities

Hieronder behandelen we definities van begrippen die in het dierenwelzijnbeleid voorkomen.

1. Wilde dieren zijn alle dieren die van nature in het wild voorkomen. Hier vallen dus niet dieren onder die bijvoorbeeld in de veehouderij gehouden worden, en huisdieren als honden en katten⁶.
2. Gedomesticeerde dieren zijn dieren die 1) een gemakkelijk, flexibel dieet hebben, 2) snel groeien, 3) zich voortplanten in gevangenschap, 4) vriendelijk zijn tegenover mensen, 5) niet snel in paniek raken en 6) de mens als meerdere erkennen in de groepshierarchie⁷.
3. Inheemse soorten zijn soorten die intrinsiek onderdeel zijn van een ecosysteem. Zij hebben zich geëvolueerd in het gebied en zich zonder menselijk toedoen verspreid⁸.
4. Uitheemse soorten of exoten zijn soorten die door menselijk toedoen buiten hun natuurlijke verspreidingsgebied terecht zijn gekomen. Het natuurlijke verspreidingsgebied is het gebied waarbinnen een soort is geëvolueerd en zich zelfstandig heeft verspreid⁹.

⁴ Farm Animal Welfare Committee (2014). *Five Freedoms*. Geraadpleegd op 11 november 2014, <https://www.gov.uk/government/groups/farm-animal-welfare-committee-fawc>.

⁵ In 2007 heeft de Europese Unie in het Verdrag van Lissabon erkend dat dieren wezens met gevoel zijn (Europese Unie (2007). *Verdrag van Lissabon*. Geraadpleegd op 23 april 2013, http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/nl_NL/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=FXAC07306). De Nederlandse overheid heeft op 19 mei 2011 de 'Wet dieren' aangenomen. De wet noemt de vijf vrijheden om de intrinsieke waarde van dieren te waarborgen. Het concept is in 1963 in Groot-Brittannië opgesteld om het welzijnsbeleid van varkens, koeien, kippen en kalkoenen te herzien (Farm Animal Welfare Committee (2014). *Five Freedoms*. Geraadpleegd op 11 november 2014, <https://www.gov.uk/government/groups/farm-animal-welfare-committee-fawc>).

⁶ Rijksoverheid (z.d.). *Wilde dieren*. Geraadpleegd op 27 oktober 2014, <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/dieren/dierenwelzijn/wilde-dieren>.

⁷ Diamond, J. (2002). Evolution, consequences and future of plant and animal domestication. *Nature*, volume 418, p. 700-707.

⁸ IUCN (z.d.). *IUCN definitions – English*. Geraadpleegd op 27 oktober 2014, http://cmsdata.iucn.org/downloads/en_iucn_glossary_definitions.pdf.

⁹ Wonham, M. (2006). Species Invasions. In: Groom, M., J. et al (2006). *Principles of Conservation Biology. Third Edition*. Sunderland: Sinauer Publishers.

B.2 Visie op de omgang met dieren en dierenwelzijn

Wij zetten ons in voor een respectvolle omgang met dieren en goed dierenwelzijn. Bij alles wat we doen vragen we ons af: past dit in de duurzame wereld van 2050 die we voor ogen hebben? Wij verwachten dat we in 2050 voornamelijk plantaardig eten, maar dat dierlijke producten niet uit ons dieet verdwenen zijn. Dieren worden niet meer gebruikt voor bont of ingezet voor vermaak.

Wat verwachten we nog meer?

In 2050 wordt geen leed meer toegebracht aan dieren. Zo zullen er geen dierproeven meer zijn. De alternatieve testen voor medische en niet-medische producten zijn dan zo goed ontwikkeld dat zij veilig en betrouwbaar en zelfs beter zonder dieren uitgevoerd worden. Ook zijn er geen wilde dieren meer in gevangenschap voor vermaak. Dieren worden internationaal beschermd. Toeristische activiteiten schaden of storen dieren en hun natuurlijke habitat niet, maar dragen juist bij aan de bescherming. Gedomesticeerde dieren zijn wel geschikt om te houden. Mensen genieten in 2050 nog steeds van huisdieren en hun gezelschap. Alle dieren worden goed behandeld volgens de uitgangspunten van de vijf vrijheden.

In 2050 zijn ons eetpatroon en de voedselvoorziening flink veranderd. De wereldbevolking is bijna verdubbeld ten opzichte van 2009¹⁰. Daarmee is de vraag naar voedsel sterk gestegen. Om de wereldbevolking in 2050 te kunnen voeden ligt de nadruk op plantaardige voeding en eten we per inwoner minder dierlijke producten. In 2050 zijn veehouderij en aquacultuur onderdeel van de duurzame voedselvoorziening. Landbouw, veehouderij en aquacultuur vormen gesloten kringlopen, waarbij de draagkracht van de omgeving leidend is. Door technologische vooruitgang is het milieu in staat de impact van landbouw, veehouderij en aquacultuur te dragen. Visserij is overbodig geworden. De prijs van dierlijke producten ligt hoger dan nu. Daardoor ontvangt de boer een betere prijs voor zijn producten en garanderen we dat dieren in de veehouderij volgens de vijf vrijheden behandeld worden.

B.3 Betrokkenheid stakeholders

Bij het formuleren van dit beleid hebben we op verschillende manieren stakeholders betrokken, onder wie klanten en specialisten.

Allereerst hebben we acht inventariserende interviews gehouden met stakeholders die zijn betrokken bij dierenwelzijn. Het ging om afgevaardigden van ngo's, dierenopvangcentra, het bedrijfsleven, de overheid en de wetenschap. Tevens deden we deskresearch en bestudeerden verschillende artikelen, rapporten en websites. Op basis van die interviews en de deskresearch hebben we een conceptbeleid geformuleerd. Vervolgens heeft een onafhankelijk bureau een 'quick scan' uitgevoerd op het conceptbeleid voor dierenwelzijn. Deze scan diende om, als voorbereiding op de bijeenkomsten met klanten en specialisten, te toetsen welke thema's daar besproken zouden worden.

Het bureau heeft twee sessies voor klanten en twee voor experts georganiseerd en voorgezeten. De reden om voor een extern bureau te kiezen was om het de deelnemers gemakkelijker te maken zich kritisch uit te spreken over het conceptbeleid. Ook is een externe facilitator als voorzitter van zo'n bijeenkomst minder geneigd zich te verdedigen dan wij wellicht zelf zouden doen. Het doel van de sessies met klanten was te toetsen of zij zich konden vinden in het conceptbeleid. Aan de twee sessies met experts namen mensen uit het bedrijfsleven deel, vertegenwoordigers van ngo's, belangen- en brancheorganisaties en wetenschappers. Deze sessies hadden meerdere doelen: inzicht krijgen in het draagvlak voor het conceptbeleid; toetsen in hoeverre het conceptbeleid gebaseerd is op accurate bronnen; en feedback ontvangen om het beleid aan te scherpen. Klanten en experts die het beleid willen ontvangen, krijgen dit toegestuurd.

¹⁰ Fraser, D., Kharb, R.M. & McCrindle, C. et al (2008). Rapport of the FAO Expert Meeting (2008), *Capacity building to implement Good Animal Welfare Practices*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) Headquarters.

C De rol van de ASN Bank

Gerelateerd aan onze kernactiviteit hebben wij een rol als financier en belegger. In die rol hanteren we drie strategieën die bij kunnen dragen aan dierenwelzijn:

- A. Selectie: we investeren in activiteiten die bijdragen aan beter dierenwelzijn. We mijden de financiering van en investeringen in activiteiten die volgens ons bijdragen aan slecht dierenwelzijn.
- B. Engagement: ondernemingen in het universum die achterblijven op het gebied van dierenwelzijn kunnen we via dialoog aansporen tot betere prestaties. Zie hiervoor het Engagementbeleid Beleggingsfondsen¹¹.
- C. Stemmen: op aandeelhoudersvergaderingen kan ABB stemmen vóór maatregelen waarmee ondernemingen hun dierenwelzijnsprestatie verbeteren. Zie ook het stembeleid Beleggingsfondsen¹².

¹¹ Beleggingsfondsen Duurzaam Stembeleid.

¹² Beleggingsfondsen Duurzaam Stembeleid.

D Selectiecriteria voor ondernemingen, instellingen en projecten

Hieronder leest u welke van onze activiteiten met dierenwelzijn te maken hebben en welke keuzes we maken om de omgang met dieren en dierenwelzijn te verbeteren. Over ieder onderwerp geven we achtergrondinformatie en beschrijven we de relatie met dierenwelzijn. Daaronder volgen de criteria waaraan ondernemingen, instellingen en projecten moeten voldoen.

Het dierenwelzijnsbeleid geldt wereldwijd. We volgen minimaal de Nederlandse wet- en regelgeving. Dat betekent dat we verwachten dat buitenlandse ondernemingen, instellingen en projecteigenaren ook voldoen aan de Nederlandse standaarden. Internationale wetten voldoen vaak niet aan onze eisen. In ons beleid gaan we op veel punten verder dan de Nederlandse wet. Dat beschrijven we in de onderstaande selectiecriteria.

We beoordelen ondernemingen, instellingen en projecten aan de hand van absolute en relatieve criteria. *Absolute criteria* zijn voorwaarden waar ondernemingen, instellingen en projecten minimaal aan moeten voldoen. *Relatieve criteria* geven een ambitieniveau aan. Aan de hand van deze criteria bepalen we of ondernemingen, instellingen en projecten behoren tot de betere van hun sector. We geven voor elk onderwerp absolute criteria aan. Waar wenselijk benoemen we de relatieve criteria.

We beoordelen elke onderneming op zowel haar eigen activiteiten, als op de activiteiten in het deel van de keten waarop zij invloed kan uitoefenen of waarover zij zeggenschap heeft. De invloed die een bedrijf met zijn eigen activiteiten heeft op dierenwelzijn, kan verschillen van de invloed en impact van activiteiten die in de keten plaatsvinden. De eisen die we stellen aan bedrijven die direct invloed hebben op dierenwelzijn, kunnen daarom verschillen van de eisen aan bedrijven die alleen door hun keten invloed hebben op dierenwelzijn. De minimale voorwaarden waaraan bedrijven in de keten moeten voldoen, staan onder het kopje *Absolute criteria voor de keten*. Onder *Relatieve criteria voor de keten* leest u wat bedrijven in hun keten kunnen doen om zich extra in te zetten voor dierenwelzijn. We behandelen voor ieder onderwerp eerst de criteria voor de eigen onderneming. Als er criteria voor de keten nodig zijn, geven we die daaronder aan.

D.1 Dierproeven

Wij verwachten dat ondernemingen het aantal dierproeven waarmee zij medische en niet-medische producten testen terugdringen, en het gebruik van alternatieve testmethoden stimuleren. In de toekomst zullen alternatieve testmethoden zo goed ontwikkeld zijn, dat dierproeven overbodig zijn. Nu worden er nog wel dierproeven gedaan, onder andere omdat ze wettelijk verplicht zijn. Wij beoordelen kritisch hoe ondernemingen dierproeven gebruiken. We kunnen ondernemingen die dierproeven gebruiken alleen goedkeuren als ze zich inspannen om dierproeven te vervangen en te verminderen, en als ze pijn en ongemak van proefdieren zoveel mogelijk voorkomen. Ook zijn ondernemingen transparant over het gebruik van dierproeven. Dierproeven met cosmetica staan we niet toe, tenzij de onderneming hier wettelijk toe verplicht is, zoals in China¹³. De onderneming heeft dan een duidelijke visie om dierproeven met cosmetica te verminderen en investeert in alternatieve testmethoden.

Achtergrondinformatie

Dierproeven worden voor veel verschillende activiteiten uitgevoerd. Zo worden dierproeven gebruikt voor wetenschappelijk onderzoek, voor de ontwikkeling van geneesmiddelen, om de mogelijke schadelijkheid van stoffen te onderzoeken, en voor onderwijs, opleiding en diagnostiek¹⁴.

¹³ Het is in China in sommige gevallen wettelijk verplicht om cosmeticaproducten te testen op dieren. Het is niet altijd duidelijk wanneer dit gebeurt en de testen worden in sommige gevallen ook uitgevoerd zonder dat het bedrijf dit weet. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen make-up en 'functionele' cosmetica, zoals zonnebrand en deodorant. Als de functionele cosmetica in China geproduceerd en verkocht wordt, moet deze op dieren getest worden. Als de make-up in China geproduceerd en verkocht wordt kunnen er 'post-market' testen op dieren uitgevoerd worden, vaak buiten de kennis van het bedrijf om. Cosmeticaproducten die buiten China geproduceerd worden en op het vasteland verkocht worden, kunnen ook op dieren getest worden. Ethical Elephant (2015). *Understanding China's Animal Testing Laws*. Geraadpleegd op 30 maart 2016, <http://elephant-room.org/understanding-china-animal-testing-laws/>.

¹⁴ Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit, Ministerie van Economische Zaken (2014). Zo doende 2012, Jaaroverzicht van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit over dierproeven en proefdieren. Geraadpleegd op 11 november 2014, <https://www.vwa.nl/actueel/bestanden/bestand/2204744/zodoende-2012>.

Wereldwijd gebruiken veel onderzoeksinstellingen de richtlijnen *Vervanging, Vermindering en Verfijning* (in het Engels *Replacement, Reduction en Refinement* ofwel de 3 R's)¹⁵ voor het plannen en uitvoeren van dierproeven:

1. vervanging van het gebruik van proefdieren door proefdiervrije methoden;
2. vermindering van het aantal proefdieren;
3. verfijning van experimentele methoden op dieren om pijn en ongemak van proefdieren zoveel mogelijk te beperken en te voorkomen.

Wetten over dierproeven

De belangrijkste sectoren die gebruikmaken van dierproeven zijn de wetenschap, farmaceutische bedrijven, de chemische sector, de voedingsmiddelensector en de cosmeticasector¹⁶. De wetten voor het gebruik van dierproeven verschillen per sector en per regio. Een kort overzicht:

- Sinds 11 maart 2013 geldt er in Europa een verbod op het testen van en handelen in cosmetica waarvan de ingrediënten op dieren getest zijn¹⁷. In Amerika is dit nog niet verboden¹⁸.
- Vanaf juni 2014 zijn dierproeven voor vele soorten cosmetica in China niet meer verplicht¹⁹. Dit betekent niet dat er geen dierproeven met cosmetica meer uitgevoerd worden. Geïmporteerde cosmetica²⁰, maar ook cosmetica gemaakt en verkocht in China, kunnen nog op dieren getest zijn²¹.
- Europa heeft wetten gebaseerd op het 3R-principe voor dierproeven in de wetenschap (*Directive on the protection of animals for scientific purposes*²²) en in de chemische sector (REACH). REACH staat voor registratie, evaluatie en autorisatie van chemische stoffen. Het doel van REACH is om van chemische stoffen de veiligheid voor de volksgezondheid en het milieu vast te stellen.
- In China geldt de wet *Measures for the Environmental Management of New Chemical Substances* (China REACH). In China is geen beleid om het aantal dierproeven terug te dringen en geen beleid voor het uitvoeren van dierproeven²³.
- Dierproeven in Amerika worden gereguleerd door de *Animal Welfare Act*. Het doel van de wet is om proefdieren met respect te behandelen en ervoor te zorgen dat ze goede zorg ontvangen. Het 3R-principe wordt impliciet genoemd²⁴.
- Nederland maakt een onderscheid tussen bedrijven die dierproeven uitvoeren en de opdrachtgevers. De opdrachtgevers vallen buiten de wet op de dierproeven. Om dierproeven uit te voeren is een vergunning nodig²⁵.

¹⁵ In 1959 beschreven Russell en Burch ethische richtlijnen voor het plannen en uitvoeren van dierproeven. Hun 3R principe (Replacement, Reduction en Refinement) is in het Nederlands vertaald in 'Vervanging, Vermindering en Verfijning' van dierproeven (Russell, W.M.S., & Burch, R.L. (1959). *The Principles of Humane Experimental Technique*. London: Methuen).

¹⁶ Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit, Ministerie van Economische Zaken (2014). *Zo doende 2012, Jaaroverzicht van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit over dierproeven en proefdieren*. Geraadpleegd op 11 november 2014, <https://www.vwa.nl/actueel/bestanden/bestand/2204744/zodoende-2012>.

¹⁷ European Commission (2013). *Cosmetics Directive*. Geraadpleegd op 18 april 2013, http://ec.europa.eu/consumers/sectors/cosmetics/animal-testing/index_en.htm.

¹⁸ The Food and Drug Administration (2006). Federal Food, Drug, and Cosmetic Act. Geraadpleegd op 23 april 2013, <http://www.fda.gov/regulatoryinformation/legislation/FederalFoodDrugandCosmeticActFDCA/default.htm>.

¹⁹ PETA (2014). *Progress! China allows some cosmetics to be marketed without animal tests*. Geraadpleegd op 11 november 2014, <http://www.peta.org/blog/progress-china-allows-cosmetics-marketed-without-animal-tests/>.

²⁰ Quartz (2014). *How cosmetics companies are diluting their cruelty-free claims to sell in China*. Geraadpleegd op 24 oktober 2014, <http://qz.com/243016/how-these-cosmetics-companies-are-diluting-their-cruelty-free-claims-to-sell-in-china/#>.

²¹ Zie voor meer informatie voetnoot 13. Ethical Elephant (2015). *Understanding China's Animal Testing Laws*. Geraadpleegd op 30 maart 2016, <http://elephant-room.org/understanding-china-animal-testing-laws/>.

²² The European Parliament and the Council of the European Union (2010). *Directive 2010/63/EU of the European Parliament and of the Council of 22 September 2010 on the protection of animals used for scientific purposes*. Geraadpleegd op 2 mei 2013, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:276:0033:0079:EN:PDF>.

²³ Callagy, G. (2011). 'China Reach': Assessing the implications for Non-Chinese companies producing and exporting new substances to China. *Environmental Law Network International (ELNI)*, No1/2011, p. 2-7.

²⁴ United States Department of Agriculture (2013). *Animal Welfare Act*. Geraadpleegd op 11 november 2014, <http://awic.nal.usda.gov/government-and-professional-resources/federal-laws/animal-welfare-act>.

²⁵ Overheid (2014). *Wet op de dierproeven*. Geraadpleegd op 28 oktober 2014, http://wetten.overheid.nl/BWBR0003081/geldigheidsdatum_28-10-2014.

Absolute criteria

Wij kunnen investeren in ondernemingen en instellingen die gebruikmaken van dierproeven voor medische en niet-medische producten. De onderneming voldoet dan aan de volgende voorwaarden:

- De onderneming heeft beleid voor dierproeven dat is gebaseerd op de drie R's (vervanging, vermindering en verfijning van dierproeven).
- De onderneming is transparant over het gebruik en de toepassing van proefdieren.
- De onderneming voert geen dierproeven uit om cosmetica te testen; tenzij het wettelijk verplicht is. In dat geval heeft de onderneming een duidelijke visie om dierproeven te verminderen en investeert het bedrijf in alternatieve testmethoden.

Deze criteria gelden voor ondernemingen die:

- dierproeven zelf uitvoeren;
- opdracht geven voor dierproeven aan partijen in hun keten;
- dierproeven uitvoeren op ingrediënten;
- dierproeven uitvoeren op eindproducten.

Waar ligt de grens?

Ondernemingen die dierproeven uitvoeren voor hun core business moeten aan ons beleid voldoen. Een hotel hoeft dus geen beleid te hebben voor de zeep die het gebruikt. Ook maken we onderscheid tussen ondernemingen die producten verkopen waar dierproeven op gedaan zijn, en ondernemingen die deze producten maken. De producenten hebben dierproevenbeleid, de verkopers niet.

Relatieve criteria

- De onderneming geeft aan geen gebruik te maken van dierproeven.
- De onderneming doet actief onderzoek naar alternatieve testmethoden of geeft aan hoe zij het onderzoek naar alternatieve proefdiervrije testmethoden stimuleert.
- De onderneming heeft doelen en deadlines gesteld om haar proefdiergebruik te verminderen.

D.2 Genetische modificatie

Wij sluiten ondernemingen uit die genetische modificatie op planten en dieren toepassen voor niet-medische doeleinden. Voor medische doeleinden kunnen we een uitzondering maken als een medisch probleem op het moment van toetsing uitsluitend opgelost kan worden met genetisch gemodificeerde organismen. Een dergelijke toepassing van genetische modificatie mag alleen plaatsvinden onder gesloten omstandigheden, waardoor risico's voor mens en milieu zoveel mogelijk worden beperkt.

Achtergrondinformatie

In DNA liggen erfelijke eigenschappen vast. Genetische modificatie is het overbrengen van een stukje DNA van een organisme naar een ander organisme. Zo worden eigenschappen van het ene individu naar het andere individu overgebracht. Dit kan zelfs tussen organismen van verschillende soorten. Genetische modificatie bij micro-organismen wordt bijvoorbeeld gebruikt om verschillende stoffen te produceren, zoals antibiotica²⁶. Ook planten en dieren kunnen genetisch gemodificeerd worden, bijvoorbeeld om wetenschappelijke vragen te beantwoorden, vaccins en geneesmiddelen te ontwikkelen, produceren en controleren, om de schadelijkheid van stoffen te testen en voor onderwijs²⁷. Ook het klonen van dieren valt hieronder.

Er kleven risico's aan genetische modificatie. Er is veel onduidelijkheid over de gevolgen van gentechnologie voor biodiversiteit en dierenwelzijn. Wat gebeurt er als individuen met soortvreemde genen zich verspreiden onder de natuurlijke populatie? En wat zijn de effecten van soortvreemde genen op individuen?

²⁶ Wageningen UR (z.d.). *Genetische modificatie*. Geraadpleegd op 30 november 2013, <http://www.wageningenur.nl/nl/Dossiers/dossier/Genetische-modificatie-1.htm>.

²⁷ De Dierenbescherming (z.d.). *Dierproeven: alternatieven ontwikkelen*. Geraadpleegd op 11 november 2014, <https://www.dierenbescherming.nl/wat-wij-doen/ons-werk/dierenbeleid-beïnvloeden/dierenproeven>.

Absolute criteria

Wij sluiten ondernemingen uit die genetische modificatie toepassen op planten en dieren op het gebied van voeding en non-food. Ondernemingen die voor medisch-farmaceutische doelen genetische modificatie toepassen op planten en dieren zijn uitgesloten, tenzij een medisch probleem uitsluitend, op het moment van toetsing, opgelost kan worden door gebruik van genetisch gemodificeerde planten en/of dieren. Dit mag uitsluitend plaatsvinden onder gesloten omstandigheden, waardoor risico's voor mens en milieu zoveel mogelijk worden beperkt. Dit geldt zowel voor ondernemingen die genetische modificatie toepassen als voor ondernemingen die genetische modificatie uitbesteden aan derden.

Absolute criteria voor de keten

Ondernemingen die genetisch gemodificeerde producten afnemen zijn toegelaten, mits zij beleid hebben over de wijze waarop ze deze producten gebruiken.

Relatieve criteria voor de keten

- De onderneming informeert consumenten welke producten genetisch gemodificeerde organismen of grondstoffen bevatten. Dit is in Europa verplicht. Buiten Europa is dit niet in de wet opgenomen.
- De onderneming publiceert beleid over genetische modificatie.

D.3 Gebruik van dieren voor bont, leer dons en veren

Absolute criteria

Wij keuren het gebruik van dieren voor bont af. Daarom financieren of investeren wij niet in de productie van en handel in bont. Ook het gebruik van leer, dons en veren van beschermde en/of niet gedomesticeerde²⁸ diersoorten keuren of dieren die onder erbarmelijke omstandigheden zijn gehouden we af. Daarom investeren wij ook niet in bedrijven die gebruikmaken van bont, leer, dons en veren van beschermde en/of gedomesticeerde diersoorten of van dieren die onder erbarmelijke omstandigheden gehouden zijn. Uiteraard vallen hier ook dierlijke producten onder die illegaal (stroperij) verkregen en verhandeld worden. Denk hierbij bijvoorbeeld aan ivoor van een olifant, of de hoorn van een neushoorn.

D.4 Veehouderij

Wij willen bijdragen aan voedselzekerheid nu en in de toekomst, zorgdragen voor een eerlijk inkomen voor de boer, gezond eten, goed dierenwelzijn en mensenrechten, en behoud van een gezond milieu. Wij zien veehouderij als een onderdeel van de duurzame voedselvoorziening in de toekomst, mits dit gebeurt met respect voor mens, dier en milieu. We verwachten dat er in de toekomst minder dierlijke producten worden gegeten, en dat de focus ligt op plantaardig voedsel en vleesvervangers. De productie van dierlijke producten heeft nu nog een grote negatieve impact op het klimaat, de biodiversiteit en de wereldwijde voedselvoorziening. We verwachten dat die negatieve impact op termijn zal verminderen, maar dat dit nog jaren zal duren. Daarom mijden we investeringen in de veehouderij.

Achtergrondinformatie

De productieverhoging en schaalvergroting van landbouw hebben niet alleen geleid tot veel voordelen, waaronder voedselzekerheid, maar ook tot problemen op het gebied van klimaat, biodiversiteit, mensenrechten, gezondheid en dierenwelzijn. De landbouwsector heeft een grote impact op natuur en milieu. Deze impact wordt veroorzaakt door omvangrijk land- en watergebruik, het gebruik en de uitspoeling van bestrijdingsmiddelen, antibiotica en mest, en emissies van zowel broeikasgassen (stikstofdioxide en methaan) als niet-broeikasgassen (ammoniak) in de lucht. Daarnaast veroorzaakt landbouw in grote delen van de wereld verslechtering van de bodemkwaliteit door erosie en uitputting. Ook zijn de arbeidsomstandigheden in de landbouwsector in veel landen slecht²⁹.

²⁸ Gedomesticeerde dieren zijn in de loop der tijd door fokken in hun bestaan afhankelijk geworden van de mens.

²⁹ Human Rights Impact Resource Centre (z.d.). *Sector Information*. Geraadpleegd op 30 oktober 2013, <http://www.humanrightsimpact.org/themes/business-centre/sector-information/>.

De impact van veehouderij op de biodiversiteit

De veehouderijsector gebruikt veel land. Dit legt grote druk op de biodiversiteit. Wereldwijd heeft veehouderij 70 procent van alle landbouwgrond in gebruik, ofwel 30 procent van de totale landoppervlakte³⁰. De veehouderij gebruikt veel landbouwproducten. Bijna de helft van alle granen die wereldwijd geproduceerd worden, verdwijnt in de magen van vee³¹. 85 procent van de soja wereldwijd wordt gebruikt als veevoer³². Doordat Nederland zo'n grote veehouderijsector heeft, is het een van de grootste soja-importeurs ter wereld. De meeste soja komt uit Brazilië en Argentinië. De sojaproductie heeft daar geleid tot ontbossing, vervuiling en landconflicten³³. Dit veroorzaakt competitie met landbouw voor menselijke consumptie. Ook is veehouderij minder efficiënt: om ervoor te zorgen dat we 1 kilo rund kunnen eten, is 25 kilo veevoer nodig³⁴.

Er zijn ook problemen met dierenwelzijn. Deze problemen worden (wereldwijd) onder meer veroorzaakt door het houden van grote aantallen dieren dicht bij elkaar, onverdoofd staarten knippen en snavels kappen en hormonen gebruiken. Ook transport en slacht gaan gepaard met stress en lijden³⁵. Productieverhoging in de veehouderij vergroot de risico's voor de volksgezondheid en de risico's op de uitbraak van dierziektes en epidemieën, zoals varkenspest³⁶. Onze visie is dat dierlijke producten niet uit ons dieet verdwijnen, maar dat de focus verschuift naar plantaardige voeding. Als we vlees, zuivel en eieren eten, wordt dit geproduceerd met respect voor mens, dier en milieu.

Absolute criteria

Wij willen investeren in veehouderij die op alle fronten duurzaam is, zoals ook geformuleerd in de beleidsstukken over mensenrechten, klimaat en biodiversiteit. Vanwege de huidige duurzaamheidsrisico's zijn we terughoudend met investeringen in de landbouw, waaronder veehouderij. In de toekomst komen er wellicht meer mogelijkheden als ondernemingen, instellingen en projecten gaan voldoen aan onze criteria op het gebied van mensenrechten, klimaat en biodiversiteit.

Daarnaast voldoet de veehouderij nu nog onvoldoende aan de vijf vrijheden. Wij willen alleen investeren in bedrijven en activiteiten die naar ons idee de vijf vrijheden voldoende waarborgen. Om de transitie naar plantaardige voeding te bevorderen, zou het voor ons logischer zijn om te investeren in plantaardige voeding of vleesvervangers dan in veehouderij. Als we investeren in veehouderij, voldoen organisaties in ieder geval aan dierenwelzijnsriteria die overeenkomen met het Nederlandse Beter Leven-keurmerk met drie sterren³⁷ of het keurmerk voor biologische landbouw³⁸. Deze keurmerken zorgen bijvoorbeeld voor adequate huisvestingsmethoden. Het houden van kippen in legbatterijen, varkens in voerligboxen en koeien in kisten is niet acceptabel voor ons. In veel landen is dit overigens al bij wet verboden. Bovengenoemde keurmerken zijn richtlijnen³⁹. Organisaties met vergelijkbare eisen of andere betrouwbare keurmerken⁴⁰, zoals de Maatlat Duurzame Veehouderij⁴¹ en het EU-project Welfare Quality⁴², kunnen ook goedgekeurd of meegewogen worden.

³⁰ Bijl, G. van der (z.d.). *Sustainable livestock*. Geraadpleegd op 4 februari 2014, <http://www.solidaridadnetwork.org/livestock>.

³¹ Sansoucy, R. (z.d.). *Livestock - a driving force for food security and sustainable development*. Geraadpleegd op 4 februari 2014, <http://www.fao.org/docrep/v8180t/v8180t07.htm>.

³² Soytech. *Providing Technical Signals In The Soybean Market*. Geraadpleegd op 4 februari 2014, www.soytech.com.

³³ Bijl, G. van der (2012). *Duurzame soja voor de zuivelsector*. Geraadpleegd op 4 februari 2014, <http://www.milkstory.nl/artikel/duurzame-soja-voor-zuivelsector>.

³⁴ Šebek, L.B.J. & Temme, E.H.M. (2009). *De humane eiwitbehoefte en eiwitconsumptie en de omzetting van plantaardig eiwit naar dierlijk eiwit*. Rapport 232. Lelystad: Animal Sciences Group van Wageningen UR.

³⁵ Stevenson, P. (2011). *Farm Animal Welfare: The Regulatory and Policy Landscape*. *Business Benchmark on Farm Animal Welfare Investor Briefing No. 1* (October 2011).

³⁶ Sutton, M.A., Bleeker, A. & Howard, C.M. et al (2013). *Our Nutrient World, The challenge to produce more food and energy with less pollution*. Edinburgh: Centre for Ecology and Hydrology (CEH).

³⁷ Meer informatie vindt u op www.beterleven.dierenbescherming.nl.

³⁸ Meer informatie over biologische landbouw vindt u op www.ec.europa.eu/agriculture/organic/index_nl.htm

³⁹ Keurmerken zijn voor ons een goed hanteerbaar criterium om beleggingen te selecteren. Keurmerken zijn ook commerciële instrumenten. Wij willen ons niet committeren aan specifieke keurmerken, want zij zijn onderhevig aan wijzigingen. Bovendien kunnen er nieuwe of betere keurmerken op de markt komen, waaraan wij niet bij voorbaat voorbij willen gaan.

⁴⁰ Betrouwbare keurmerken voor dierlijke producten stellen hogere eisen aan dierenwelzijn dan het wettelijke minimum. Een onafhankelijke controle instelling controleert de organisaties die meedoen met het keurmerk. In Nederland zijn dit nu het Beter Leven-keurmerk van de Dierenbescherming en Biologisch keurmerk van Skal. Andere voorbeelden zijn Graskeurmerk, Milieukeur en Scharrelvarken en Scharrelrund van Bon Vivant.

⁴¹ Meer informatie vindt u op www.maatlatduurzameveehouderij.nl.

⁴² Meer informatie vindt u op www.welfarequalitynetwork.net.

Absolute criteria voor de keten

Wij vinden het belangrijk dat bedrijven die direct invloed hebben op de veehouderij, ook verbetering laten zien op het gebied van dierenwelzijn. We maken een onderscheid tussen toeleveranciers, waaronder transportbedrijven en slachterijen, en afnemers zoals supermarkten. Wij mijden toeleveranciers van de veehouderij die de vijf vrijheden niet kunnen garanderen. Transportbedrijven moeten bijvoorbeeld kunnen garanderen dat de duur van diertransport niet meer dan acht uur is. We kunnen wel investeren in afnemers die bij hun inkoopbeleid rekening houden met dierenwelzijn. Dit kunnen ze bijvoorbeeld doen door dierenwelzijnsbeleid op te stellen met de vijf vrijheden als uitgangspunt, of door een hoger dan gemiddeld percentage dierlijke producten met een betrouwbaar keurmerk voor dierenwelzijn te verkopen en dit percentage te laten toenemen. Supermarkten verkopen geen producten die zeer dieronvriendelijk zijn, zoals foie gras en producten van beschermde dieren, zoals walvisvlees. Er mag geen sprake zijn van ernstige controversen. We verwachten dat er in 2050 alleen nog dierlijke producten worden verkocht die voldoen aan de vijf vrijheden.

D.5 Visserij

Vaak draagt visserij door overbevissing bij aan het verlies van biodiversiteit. Dat is een belangrijke reden om nu niet in visserij te investeren. De technieken die vissers gebruiken, kunnen het leven in de zee verstoren⁴³. Tijdens het vangen en verwerken van vis wordt ook weinig rekening gehouden met het welzijn van de dieren. Bij de huidige manieren van vissen is sprake van veel bijvangst⁴⁴. De toekomst van de visserij ligt voor een beperkt aandeel in de vangst van wilde vis, maar vooral in duurzame, diervriendelijke visteelt. Daarin is nog een lange weg te gaan, die leidt naar de ontwikkeling van duurzame visteelsystemen waarbij de biodiversiteit niet geschaad wordt, en vissen volgens de vijf vrijheden kunnen leven en duurzaam geteeld voedsel krijgen.

D.5.1 Wilde vis

Achtergrondinformatie

Wij streven ernaar dat de vangst van wilde vis gaandeweg duurzamer wordt door internationaal erkende overeenkomsten en standaarden in de sector zoals het keurmerk van het Marine Stewardship Council (MSC)⁴⁵, de FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries, wet- en regelgeving van MARPOL en de EU, en het respecteren van Marine Protected Areas⁴⁶.

Een groot probleem waar de visserij op dit moment mee te maken heeft, is illegale, ongereguleerde en ongeregistreerde visvangst. Daarom is het voor de verduurzaming van de visserij van belang dat schepen niet varen onder zogenoemde "Flags of Convenience" en hun visvangst documenteren volgens de daarvoor geldende regels. Als een schip een flag of convenience gebruikt, is het schip geregistreerd onder de vlag van een land dat beperkte regelgeving heeft en beperkt toezicht houdt op visvangst(en). Hierdoor wordt duurzaam beheer van de visstand belemmert.

De impact van visserij

Visserij zorgt wereldwijd voor veel problemen. Overbevissing en bijvangst dragen bij aan verlies van biodiversiteit. De visserij bedreigt niet alleen veel vissoorten, maar ook andere dieren, waaronder haaien, zeevogels en zeeschildpadden. Tenslotte vernietigt de visvangst veel natuurgebieden, zoals koraalriffen. Dit gebeurt doordat vissersschepen grote sleepnetten over de oceaangrond trekken, vissen met dynamiet en materiaal achterlaten⁴⁷.

⁴³ Visserijen kunnen zich bezig houden met controversiële vistechnieken zoals bijvoorbeeld trawlen, het gebruik van dynamiet, gif of drijfnetten en het afsnijden van haaienvinnen. Dit is onacceptabel voor ons.

⁴⁴ Wereld Natuur Fonds (2007). *Factsheet Leven in Zee, Overbevissing*. Geraadpleegd op 30 november 2013, http://assets.wnf.nl/downloads/factsheet_overbevissing.pdf.

⁴⁵ Meer informatie vindt u op www.msc.org.

⁴⁶ De FAO code of conduct for responsible fisheries is een gedragscode voor verantwoorde visserij. MARPOL is een internationaal verdrag om vervuiling door schepen tegen te gaan. Marine Protected Areas ofwel zee reservaten zijn beschermde gebieden in de oceaan zonder nationale of internationale juridische status. In deze beschermde gebieden worden versturende activiteiten die natuurlijke waarden bedreigen zoveel mogelijk beperkt of verboden. Voorbeelden van versturende activiteiten zijn bijvoorbeeld de visserij of recreatief gebruik.

⁴⁷ WWF Global (z.d.). *Fishing problems: Destructive fishing practices*. Geraadpleegd op 30 november 2013, http://wwf.panda.org/about_our_earth/blue_planet/problems/problems_fishing/destructive_fishing/.

Absolute criteria

Ook al voldoen visserijen aan al deze overeenkomsten en standaarden, dan nog zijn wij terughoudend met investeren in de visserij vanwege de grote risico's op het gebied van biodiversiteit en dierenwelzijn. Een voorbeeld hiervan is het MSC-keurmerk. Visserijen met het MSC-keurmerk houden de visstand op peil, minimaliseren de milieubelasting en zorgen voor effectief beheer. Maar het keurmerk omvat geen dierenwelzijnsriteria voor diervriendelijker vangen. Het is ook niet waarschijnlijk dat de wij in de toekomst in deze sector zal investeren. We verwachten dat vis in de toekomst niet gevangen wordt, maar voornamelijk gekweekt wordt op een duurzame manier (zie D.5.2. Aquacultuur). Wij sluiten ondernemingen in de visserij dan ook uit als zij een groot risico vormen voor biodiversiteit, gebruik maken van controversiële vistechieken en zich niet houden aan internationaal erkende overeenkomsten en standaarden.

Absolute criteria voor de keten

Wij investeren alleen in ondernemingen in de visserijketen (zoals restaurants en supermarkten) die gebruikmaken van het MSC-keurmerk voor wilde vis en het doel hebben om het aandeel van producten met keurmerk te vergroten.

Relatieve criteria voor de keten

Wij moedigen afnemers aan die zich inzetten voor verbetering van dierenwelzijn bij de vangst van wilde vis, waaronder diervriendelijker vangen en doden van vissen. Dit houdt in dat stress, ongemak, pijn en verwondingen bij vissen zo veel mogelijk worden voorkomen.

D.5.2 Aquacultuur

Achtergrondinformatie

Aquacultuur is het kweken van waterdieren zoals vis, weekdieren en schaaldieren en van waterplanten. Aquacultuur kan een alternatief voor de visserij zijn, maar brengt ook risico's met zich mee, waaronder verspreiding van ziektes, vervuiling van water en grond, overbevissing voor voedsel voor de kweekvis en ontsnapping van gekweekte vissen.

Absolute criteria

Wij investeren niet in aquacultuur die naar haar maatstaven onvoldoende duurzaam is. De risico's voor biodiversiteit zijn momenteel nog hoog en het dierenwelzijn van de vissen is nog onvoldoende gegarandeerd. In de toekomst kunnen we investeren in duurzame, diervriendelijke aquacultuur. Dit zijn visteeltsystemen met een lage impact op milieu en biodiversiteit, waarbij de vissen duurzaam voedsel krijgen en volgens de vijf vrijheden kunnen leven.

Relatieve criteria voor de keten

Wij investeren bij voorkeur in ondernemingen in de aquacultuurketen die gebruikmaken van het keurmerk van het Aquaculture Stewardship Council (ASC)⁴⁸ voor kweekvis, voldoen aan de International Principles on Responsible Shrimp Farming voor de kweek van garnalen en het doel hebben om het aandeel producten met keurmerk te vergroten. Beide graadmeters belonen verantwoorde kweek, bevorderen de beste milieu- en sociale standaarden en dragen bij aan de transitie naar duurzame aquacultuur.

Een ander relatief criterium voor de keten is dat ondernemingen dierenwelzijnsbeleid hebben voor producten die afkomstig zijn van aquacultuur. Dit kunnen afnemers doen door bijvoorbeeld zelf dierenwelzijnsbeleid voor aquacultuur op te stellen op basis van de vijf vrijheden, of door keurmerken voor dierenwelzijn te gebruiken. Een voorbeeld van een duurzaam keurmerk met dierenwelzijnsriteria is het keurmerk van de Global Aquaculture Alliance (GAA)⁴⁹ en het keurmerk voor biologische aquacultuur⁵⁰.

D.6 Omgang met wilde dieren

Wij investeren niet in ondernemingen en projecten die wilde dieren voor vermaak of commerciële activiteiten gebruiken. Dit houdt in dat we niet investeren in toeristische activiteiten die dieren of hun habitat verstoren of schaden. We investeren ook niet in de jacht op dieren en de handel in (producten van) bedreigde en beschermde diersoorten. We kunnen wel investeren in ondernemingen en projecten die zich inspinnen om bedreigde diersoorten te beschermen.

⁴⁸ Meer informatie vindt u op www.asc-aqua.org.

⁴⁹ Meer informatie vindt u op www.gaalliance.org.

⁵⁰ Meer informatie over biologische aquacultuur vindt u op www.skal.nl.

Overexploitatie van wilde dieren

Ieder jaar worden honderden miljoenen dieren gevangen in het wild en verkocht als voedsel, huisdieren, leer, toeristische curiosa en medicijnen. Een groot gedeelte van deze vangst is illegaal en bedreigt het voortbestaan van diersoorten. Een voorbeeld is de neushoorn. Door handel in de hoorn, waarvan men gelooft dat deze kanker geneest, zijn verschillende neushoornsoorten uitgestorven of worden met uitsterven bedreigd. Na het verlies van habitat is overexploitatie de grootste bedreiging voor bedreigde diersoorten^{51 52}.

D.6.1 Toerisme

Achtergrondinformatie

De schoonheid van de natuur en de rijkdom aan planten en dieren is voor veel mensen een reden om met vakantie te gaan. Toerisme is wereldwijd een van de snelst groeiende economische sectoren. Dit kan negatieve gevolgen voor dieren en hun omgeving hebben. Zo worden dieren gevangen voor toeristische activiteiten en maakt hun habitat plaats voor resorts. Maar toerisme kan ook bijdragen aan het behoud van soorten en hun natuurlijke habitat. Dankzij ecotoerisme verdient de lokale bevolking aan bescherming van natuur, in plaats van aan illegaal kappen van hout of handel in wilde dieren⁵³.

Absolute criteria

Wij investeren niet in ondernemingen en projecten die verantwoordelijk zijn voor toeristische activiteiten die dieren of hun habitat direct verstoren of schaden.

Wij kunnen wel investeren in organisaties of projecten die rekening houden met het belang van het dier en zijn omgeving en een bijdrage leveren aan natuurbehoud. Een voorbeeld is het observeren van wilde dieren in hun natuurlijke omgeving. De onderneming of het project voldoet aan de volgende voorwaarden:

- Dieren kunnen zich natuurlijk blijven gedragen.
- Er worden geen dieren gevangen.
- Er wordt educatie gegeven over het gebied en de dieren.

We beseffen dat toeristische activiteiten altijd ingrijpen in de leefomgeving van de dieren. We maken de afweging of het observeren van wilde dieren en natuurbescherming opwegen tegen het ingrijpen in de leefomgeving van de dieren. Het bedrijf of de instelling voldoet ook aan onze voorwaarden op het gebied van biodiversiteit, zoals verwoord in ons biodiversiteitsbeleid.

D.6.2 Internationale handel

Achtergrondinformatie

Jaarlijks worden miljoenen tropische vissen, amfibieën, reptielen, vogels en zoogdieren wereldwijd verhandeld. Dit heeft niet alleen gevolgen voor de dieren, maar ook voor de natuur⁵⁴.

⁵¹ WWF International (2006). *Species fact sheet: Illegal and unsustainable wildlife trade*. Geraadpleegd op 3 februari 2014, http://awsassets.panda.org/downloads/wildlife_trade_factsheet2006.pdf.

⁵² WWF (z.d.) *Species: rhino*. Geraadpleegd op 3 februari 2014, <https://worldwildlife.org/species/rhino>.

⁵³ IUCN, National Committee of the Netherlands (z.d.). *Toerisme en Biodiversiteit*. Geraadpleegd op 3 februari 2014, http://cmsdata.iucn.org/downloads/brochure_toerisme___biodiversiteit.pdf.

⁵⁴ Traffic, The wildlife trade monitoring network (z.d.). *Wildlife trade: what is it?* Geraadpleegd op 22 augustus 2013, <http://www.traffic.org/trade/>.

Absolute criteria

Wij investeren niet in ondernemingen die betrokken zijn bij de handel in bedreigde diersoorten die op de rode lijst van de *International Union for Conservation of Nature*⁵⁵ (IUCN) staan. Deze lijst geeft aan welke dieren wereldwijd bedreigd worden met uitsterven. De rode lijst is opgesteld aan de hand van wetenschappelijke informatie en is wereldwijd het meest gezaghebbende naslagwerk over de status van deze dieren. Internationale handel in bedreigde en beschermde dieren is ook vaak bij wet verboden⁵⁶. Zo investeren we bijvoorbeeld niet in de handel in ivoor of walvisvlees, of supermarkten die walvisvlees verkopen. We kunnen wel investeren in instellingen die zich inspannen om bedreigde diersoorten te beschermen met bijvoorbeeld fokprogramma's. Daarbij voldoet de instelling aan de vijf vrijheden. Het bedrijf of de instelling voldoet ook aan onze voorwaarden op het gebied van biodiversiteit, zoals verwoord in ons biodiversiteitsbeleid.

D.6.3 Opvangcentra voor wilde dieren

Opvangcentra kunnen bijdragen aan dierenwelzijn door dierenleed te voorkomen en gedurende de opvang rekening te houden met dierenwelzijn. Opvangcentra kunnen door educatie juist voorkomen dat dieren in de opvang terechtkomen. Wij onderscheiden twee soorten opvangcentra. De eerste soort zijn opvangcentra voor honden en katten en overige gezelschapsdieren (zie ook D.7.3 Opvangcentra voor gezelschapsdieren). De tweede soort zijn opvangcentra voor in het wild levende dieren. Deze centra vangen wilde dieren op die (ziek of verzwakt) afkomstig zijn uit het wild of van illegale handel, uit circussen, dierentuinen of van particulieren.

Absolute criteria

Opvangcentra voor gezelschapsdieren voldoen aan:

- De wettelijke eisen (voor Nederland: Besluit en regeling houders van dieren^{57 58} en Wet dieren⁵⁹) waarin onder andere richtlijnen staan voor huisvesting en verzorging, fokken, identificatie en inenting.
- Zij hanteren de 'Erkenningsregeling Asielen' van de Dierenbescherming⁶⁰ of vergelijkbare eisen.

Het doel van de opvang van wilde dieren is om gezonde dieren weer uit te zetten in het wild of, als dit wenselijk is vanuit het oogpunt van dierenwelzijn, in een meer natuurlijke omgeving. De opvang mag niet nadelig zijn voor ecosystemen en biodiversiteit. Er worden geen dieren opgevangen als dit de wilde populatie schaadt. Als de dieren door menselijk toedoen ziek of in gevaar zijn, hebben we de verantwoordelijkheid de dieren op te nemen en te verzorgen⁶¹. Opvang van uitheemse en wilde dieren voldoet aan de vijf vrijheden en aan de kwaliteitscriteria die de overheid heeft opgesteld.

D.6.4 Jacht, schadebestrijding en beheer

Achtergrondinformatie

Jagen is een van de oudste manieren om aan voedsel te komen. Tegenwoordig zijn er in Nederland twee types van jacht: plezierjacht en jagen voor schadebestrijding en beheer. In Nederland is vrije jacht verboden. Alleen onder voorwaarden en met beperkingen kunnen mensen een jachttakte krijgen. Beperkingen zijn bijvoorbeeld de duur van het jachtseizoen, de percelen waar gejaagd mag worden en het verbod om op beschermde diersoorten te jagen⁶². Voor terreinbeheerders is jacht een beheersmaatregel om populaties in natuurgebieden onder controle te houden en om ernstig, uitzichtloos lijden van dieren te tegen te gaan. Jacht kan ook ingezet worden om schade te voorkomen. Jacht met dit doel kan plaatsvinden in situaties waarin de volksgezondheid of veiligheid in gevaar is, of als er ernstige schade dreigt te ontstaan aan commerciële land-, tuin- of bosbouw⁶³. Dit is in Nederland wettelijk vastgelegd⁶⁴.

⁵⁵ Meer informatie vindt u op www.iucnredlist.org.

⁵⁶ Meer informatie vindt u op www.cites.org.

⁵⁷ Overheid, Wet- en regelgeving (2014). *Besluit houders van Dieren*. Geraadpleegd op 31 oktober 2014, http://wetten.overheid.nl/BWBR0035217/geldigheidsdatum_31-10-2014.

⁵⁸ Overheid, Wet- en regelgeving (2014). *Regeling houders van Dieren*. Geraadpleegd op 31 oktober 2014, http://wetten.overheid.nl/BWBR0035248/geldigheidsdatum_31-10-2014.

⁵⁹ Overheid, Wet- en regelgeving (2014). *Wet Dieren*. Geraadpleegd op 31 oktober 2014, http://wetten.overheid.nl/BWBR0030250/geldigheidsdatum_31-10-2014.

⁶⁰ De Dierenbescherming brengt binnenkort een nieuw keurmerk uit. Wij zullen deze onderzoeken of deze bij onze standaarden past. Bron: De Dierenbescherming (2014). *Asielen*. Geraadpleegd op 31 oktober 2014, <https://www.dierenbescherming.nl/wat-wij-doen/ons-werk/hulp-aan-dieren/asielen>.

⁶¹ Overheid, Wet- en regelgeving (2014). *Wet Dieren*. Geraadpleegd op 5 februari 2014, http://wetten.overheid.nl/BWBR0030250/geldigheidsdatum_05-02-2014.

⁶² Rijksoverheid (z.d.). Wanneer mag ik jagen? Geraadpleegd op 25 november 2013, <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/dieren/vraag-en-antwoord/wanneer-mag-ik-jagen.html>.

⁶³ Frenzt, M. & Dirks, P. (2006). Jacht in gebieden Natuurmonumenten sterk verminderd. *Natuurvakblad Boslandschap*, november 2006, p. 8 – 12.

⁶⁴ Rijksoverheid (2014). *Wetgeving voor natuurbescherming in Nederland*. Geraadpleegd op 30 november 2014, <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/natuur-en-biodiversiteit/wetgeving-voor-natuurbescherming-in-nederland>.

Absolute criteria

Wij investeren niet in ondernemingen die op dieren jagen. We maken een uitzondering voor terreinbeheer. Voor terreinbeheerders geldt dat het doden van in het wild levende dieren alleen is toegestaan in het kader van schadebestrijding en beheer wanneer er geen alternatieven zijn, of bij ernstig, uitzichtloos lijden van het dier. Terreinbeheerders zijn transparant over de uitvoering van de schadebestrijding en het beheerbeleid.

D.6.5 Bestrijding van plaagdieren

Achtergrondinformatie

Het voorkomen van plaagdieren en de overlast hiervan is van maatschappelijk belang. Plaagdieren kunnen schade aanrichten, maar ook bacteriën en andere ziektekiemen verspreiden. Het is in Nederland wettelijk vastgelegd dat plaagdieren niet aanwezig mogen zijn op plaatsen waar eten en drinken worden bereid of bewaard. Ze mogen ook niet in andere bedrijfs- en verblijfsruimten zijn⁶⁵. Plaagdierbestrijding komt in veel sectoren voor, zoals landbouw, voedingsindustrie en horeca, en ook bij gemeenten en overheden. De meeste plaagdieren zijn insecten, zoals huismijt en kakkerlakken, en knaagdieren, zoals muizen en ratten⁶⁶. Plaagdierbestrijding kan mechanisch en door middel van pesticiden plaatsvinden. Beide middelen hebben vanzelfsprekend negatieve gevolgen voor dierenwelzijn. Pesticiden schaden ook de natuur en de biodiversiteit, en kunnen een negatieve invloed hebben op de gezondheid van mensen⁶⁷.

Absolute criteria

Wij mijden ondernemingen die zich gespecialiseerd hebben in plaagdierbestrijding, wegens schadelijkheid voor de natuur en biodiversiteit en de negatieve invloed op dierenwelzijn.

Relatieve criteria

Wij waarderen ondernemingen positief die gebruikmaken van preventieve maatregelen bij plaagdierbestrijding. Deze ondernemingen geven de voorkeur aan goede hygiëne, het weren van plaagdieren en het zo diervriendelijk mogelijk bestrijden van plaagdieren.

D.7 Behandeling van dieren in gevangenschap

Er zijn veel instellingen die dieren houden. Sommige hebben een educatieve waarde of het doel om bedreigde diersoorten te beschermen. Andere organisaties gebruiken dieren voor vermaak, zoals circussen. Zij kunnen dieren gebruiken die niet geschikt zijn om in gevangenschap te houden. Wij zijn tegen het houden van wilde dieren enkel voor vermaak. We investeren dan ook niet in organisaties en projecten die wilde dieren voor vermaak gebruiken. Gedomesticeerde dieren kunnen wel gehouden worden, mits de vijf vrijheden gegarandeerd zijn.

D.7.1 Dierentuinen en dolfinaria

Achtergrondinformatie

Ooit werden dierentuinen opgericht met als voornaamste doelen wetenschappelijk onderzoek en educatie. Er werden vaak veel dieren tentoongesteld in kleine ruimtes, wat ten koste ging van hun natuurlijke gedrag. De leefomstandigheden van de dieren en de huisvesting zijn in de moderne dierentuinen verbeterd. Ook de doelen die dierentuinen stellen zijn verbreed. Behalve recreatie kunnen dat zijn: conservatie van bedreigde diersoorten, opvang, onderzoek en educatie⁶⁸.

Dierentuinen kunnen de kloof tussen mens en dier verkleinen. Bezoekers kunnen leren, zich verbazen over de soortenrijkdom en genieten van allerlei dieren die vaak alleen in dierentuinen in het echt te zien zijn. Dierentuinen kunnen laten zien hoe mooi en kwetsbaar de natuur is.

⁶⁵ Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (z.d.). *Ongedierte*. Geraadpleegd op 30 oktober 2014, <https://www.vwa.nl/onderwerpen/bacterien-ziekteverwekkers/dossier/ongedierte/wat-moeten-bedrijven-doen>.

⁶⁶ Keurmerk Plaagdier Management Bedrijven (z.d). Doelgroepen. Geraadpleegd op 6 december 2013, www.kpmb.nl.

⁶⁷ Scitable (2011). *The Dangers of Pesticides*. Geraadpleegd op 12 november 2014, http://www.nature.com/scitable/blog/green-science/the_dangers_of_pesticides.

⁶⁸ World Association of Zoos and Aquariums (z.d.). *Conservation through Zoos and Aquariums*. Geraadpleegd op 29 augustus 2013, <http://www.waza.org/en/site/conservation>.

Absolute criteria

Wij kunnen investeren in dierentuinen en dolfinaria die zich aangesloten hebben bij de Nederlandse Vereniging van Dierentuinen (NVD)⁶⁹ of vergelijkbare eisen hanteren. De doelen van de NVD zijn onder andere natuurbescherming, educatie, dierenwelzijn en een duurzame bedrijfsvoering. Dierentuinen voldoen daarnaast aan de volgende voorwaarden:

- Dierentuinen houden dieren volgens de vijf vrijheden. We beoordelen hierbij vooral of dieren zich op een natuurlijke manier kunnen gedragen. Dierentuinen bieden dieren zoveel mogelijk hun eigen leefomgeving.
- Er worden geen dieren getraind voor shows.

D.7.2 Circussen en ander amusement

Achtergrondinformatie

Circussen kunnen dieren inzetten voor amusement⁷⁰. Dat geldt ook voor verschillende festiviteiten en tradities, waaronder stieren- en hanengevechten en honden- en paardenrennen. Bij deze festiviteiten wordt er weinig rekening gehouden met de gezondheid en het welzijn van de dieren. Huisvesting, verzorging en transport zijn vaak slecht. Dieren kunnen geen natuurlijk gedrag vertonen en worden soms mishandeld of zelfs gedood. Er wordt ook vaak gebruik gemaakt van in het wild gevangen dieren die niet geschikt zijn om in gevangenschap te houden⁷¹.

Absolute criteria

Wij investeren niet in ondernemingen die dieren alleen houden voor vermaak.

D.7.3 Opvangcentra voor gezelschapsdieren

Achtergrondinformatie

Opvangcentra kunnen bijdragen aan dierenwelzijn door dierenleed te voorkomen en gedurende de opvang rekening te houden met dierenwelzijn. Opvangcentra kunnen door educatie juist voorkomen dat dieren in de opvang terechtkomen. Wij onderscheiden twee soorten opvangcentra. De eerste soort zijn opvangcentra voor honden en katten en overige gezelschapsdieren (zie ook D.7.5 Gezelschapsdieren). Opvangcentra voor honden en katten vangen gezelschapsdieren op die zwervend zijn aangetroffen. Na opname zoeken de centra een nieuwe eigenaar voor de dieren. De tweede soort zijn opvangcentra voor in het wild levende dieren (zie D.6.3 Opvangcentra voor wilde dieren).

Absolute criteria

Opvangcentra voor gezelschapsdieren voldoen aan:

- De wettelijke eisen (voor Nederland: Besluit en regeling houders van dieren^{72,73} en Wet dieren⁷⁴) waarin onder andere richtlijnen staan voor huisvesting en verzorging, fokken, identificatie en inenting.
- Zij hanteren de 'Erkenningsregeling Asielen' van de Dierenbescherming⁷⁵ of vergelijkbare eisen.

⁶⁹ Meer informatie vindt u op www.nvddierentuinen.nl.

⁷⁰ In Nederland komt er een verbod op het gebruik van wilde dieren in circussen. Het verbod gaat op 15 september 2015 in. Rijksoverheid (2014). *Geen wilde dieren meer in het circus*. Geraadpleegd op 16 december 2014, <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2014/12/13/geen-wilde-dieren-meer-in-het-circus.html>. Zie ook Binnenlands Bestuur (2014). *Dijksma verbiedt wilde dieren in circus*. Geraadpleegd op 26 februari 2015, <http://www.binnenlandsbestuur.nl/ruimte-en-milieu/nieuws/dijksma-verbiedt-wilde-dieren-in-circus.9455764.lynkx>.

⁷¹ De Dierenbescherming (z.d.). *Dagje uit*. Geraadpleegd op 11 november 2014, <https://www.dierenbescherming.nl/wat-kan-jij-doen/wat-kan-ik-doen/leef-diervriendelijk/diervriendelijke-uitjes>.

⁷² Overheid, Wet- en regelgeving (2014). *Besluit houders van Dieren*. Geraadpleegd op 31 oktober 2014, http://wetten.overheid.nl/BWBR0035217/geldigheidsdatum_31-10-2014.

⁷³ Overheid, Wet- en regelgeving (2014). *Regeling houders van Dieren*. Geraadpleegd op 31 oktober 2014, http://wetten.overheid.nl/BWBR0035248/geldigheidsdatum_31-10-2014.

⁷⁴ Overheid, Wet- en regelgeving (2014). *Wet Dieren*. Geraadpleegd op 31 oktober 2014, http://wetten.overheid.nl/BWBR0030250/geldigheidsdatum_31-10-2014.

⁷⁵ De Dierenbescherming brengt binnenkort een nieuw keurmerk uit. Wij zullen deze onderzoeken of deze bij onze standaarden past. Bron: De Dierenbescherming (2014). *Asielen*. Geraadpleegd op 31 oktober 2014, <https://www.dierenbescherming.nl/wat-wij-doen/ons-werk/hulp-aan-dieren/asielen>.

D.7.4 Kinderboerderijen

Achtergrondinformatie

Kinderboerderijen hebben een recreatief en educatief doel. Kinderen kunnen dieren en hun gedrag van dichtbij zien en ervaren. Zo ervaren ze ook hoe mooi en kwetsbaar de natuur is. Ook kunnen kinderen op kinderboerderijen kennis maken met stallen en weilanden en ontdekken waar voedsel vandaan komt. Kinderboerderijen hebben een voorbeeldfunctie. Daarom is het belangrijk dat zij dieren op de juiste wijze houden, waarbij de vijf vrijheden van dieren gewaarborgd zijn⁷⁶.

Absolute criteria

Kinderboerderijen zorgen voor geschikte huisvesting, voldoende en geschikt voedsel en water, en een goede verzorging. Zij mijden pijnlijke procedures (zoals het knippen van staarten en snavels) en hebben aandacht voor de gezondheid van de dieren. Ook is er tijdens openingstijden altijd toezicht van bekwaam personeel op kinderboerderijdieren. Deze eisen zijn opgenomen in het Keurmerk Kinderboerderijen⁷⁷. Met het Keurmerk Kinderboerderijen toont de kinderboerderij aan dat ze voldoet aan de wet- en regelgeving en een veilige, verantwoorde plek is voor dieren, bezoekers en medewerkers. Wij kunnen investeren in kinderboerderijen als ze aan het keurmerk voldoen of vergelijkbare eisen hanteren.

Zonnepanelen voor kinderboerderijen

Samen met Natuur & Milieu hebben wij in de zomer van 2013 drie kinderboerderijen in het zonnetje gezet: zij kregen zonnepanelen op hun dak. Kinderboerderijen spelen een belangrijke rol bij natuur- en milieueducatie. Met zonnepanelen kunnen kinderboerderijen duurzamer werken, het goede voorbeeld geven aan kinderen en ouders, en hun energiekosten fors verminderen. Het publiek bepaalde welke kinderboerderijen de zonnepanelen kregen. Dat werden De Goudse Hofsteden in Gouda, de Kooi in Rotterdam en De Pijp in Amsterdam⁷⁸.

D.7.5 Gezelschapsdieren

Achtergrondinformatie

Mensen houden niet alleen dieren voor de productie van voedsel en kleding, maar ook als gezelschapsdier. Wij maken een onderscheid tussen gedomesticeerde dieren, zoals paarden, honden, katten, konijnen en cavia's, en niet-gedomesticeerde dieren, zoals reptielen en amfibieën. Gedomesticeerde dieren zijn geschikt om te houden, in tegenstelling tot niet-gedomesticeerde dieren. Op 28 januari 2015 publiceerde de Nederlandse overheid de 'positieflijst'⁷⁹. Op deze lijst staan alle zoogdieren die de overheid geschikt vindt om als huisdier te houden. De lijst wordt opgenomen in de Regeling houders van dieren. Per 2015 mogen dieren die niet op de lijst staan, niet meer gehouden worden⁸⁰. Hoewel dit een goede stap is, volgen wij deze lijst niet volledig. Soorten zoals de nerts, steenbok en zebra zijn minder geschikt om in gevangenschap te houden. Ook bij het fokken van gezelschapsdieren kunnen problemen ontstaan. Sommige diersoorten zijn zo ver doorgefokt dat dieren last krijgen van allerlei aandoeningen. Zo heeft 40 procent van alle rashonden in Nederland last van erfelijke aandoeningen⁸¹.

Absolute criteria

Wij staan positief tegenover het houden van gedomesticeerde dieren, mits ze volgens de vijf vrijheden behandeld worden. Wij investeren uit voorzorg niet in ondernemingen die dieren verkopen en de daaraan verbonden keten, zoals dierenwinkels en tuincentra. De reden is dat deze ook niet-gedomesticeerde dieren en uit het wild gevangen dieren kunnen houden, en mede verantwoordelijk kunnen zijn voor de gevolgen van doorfokken.

⁷⁶ Groen Kennisnet (2010). *Intentieverklaring verbetering dierenwelzijn kinderboerderijen*. Geraadpleegd op 30 oktober 2013, <http://www.groenkennisnet.nl/dierenwelzijnweb/Pages/nieuws.aspx?npid=2364>.

⁷⁷ Meer informatie vindt u op www.kinderboerderijen.nl/keurmerk/.

⁷⁸ Meer informatie vindt u op voordewereldvanmorgen.nl/Projecten/Zet_je_kinderboerderij_in_de_zon en voordewereldvanmorgen.nl/Nieuws/Nieuws-Type/Nieuwsbericht/Nieuws/Zonnepanelen_op_Kinderboerderij_de_Pijp_onthuld.

⁷⁹ Rijksoverheid (2015). *Positieflijst zoogdieren*. Geraadpleegd op 29 januari 2015, <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2015/01/28/positieflijst-zoogdieren-huisdierenlijst.html>.

⁸⁰ KNMvD (2014). *Veranderingen Wet Dieren 1 juli 2014*. Geraadpleegd op 31 oktober 2014, <https://www.knmvd.nl/actueel/nieuws/item/10848379/Veranderingen-Wet-Dieren-1-juli-2014>.

⁸¹ Dier en Natuur (2010). *Rashonden: gezondheidsproblemen door inteelt en doorfokken*. Geraadpleegd op 10 januari 2014, <http://dier-en-natuur.infonu.nl/zieke-dieren/65059-rashonden-gezondheidsproblemen-door-inteelt-en-doorfokken.html#1>.